

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О.П. Масюк

**МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ**

Методичні рекомендації
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальність «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № від

Запоріжжя
2019

УДК: 364.442.2:303.1 (075.8)

М: 329

Масюк О.П. *Методологія наукових досліджень в соціальній сфері: методичні рекомендації для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Соціальна робота» освітньо-професійної програми «Соціальна робота»/* О.П. Масюк. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2019. 51 с.

Видання містить в собі розгорнутий зміст семінарських занять відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень в соціальній сфері». Надано методичні рекомендації до опрацювання та засвоєння кожної з дванадцяти тем. Увага слухачів курсу спрямована як на загальнонаукові методи осягнення функціонування оточуючого світу, так і на практичні методи дослідження соціальної сфери. Основна робота спрямована на формування навичок для організації і проведення наукових досліджень, корисних в соціальній роботі. Тлумачення основних термінів і понять курсу міститься у глосарії.

Для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Соціальна робота» освітньо-професійної програми «Соціальна робота».

Рецензент

О.В. Краснокутський, професор кафедри соціальної філософії та управління, доктор філософських наук, доцент.

Відповідальний за випуск

Т.І. Бутченко, завідувач кафедри соціальної філософії та управління, доктор філософських наук, доцент.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПІДГРУНТЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	6
Тема 1. Наукові дослідження: поняття, вимоги, види.....	6
Тема 2. Наукова діяльність та типи наукового знання.....	8
Тема 3. Інтуїція у дослідженні соціальних процесів.....	11
Тема 4. Структура пізнавальної діяльності у соціально-гуманітарній сфері.....	13
Тема 5. Пізнавальне-практичне-ціннісне.....	16
Тема 6. Методи дослідження соціуму	19
РОЗДІЛ 2. ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	23
Тема 7. Соціальне прогнозування в соціальній роботі.....	23
Тема 8. Методологія середовищного прогнозування.....	25
Тема 9. Типологія прогнозів та класифікація методів прогнозування	28
Тема 10. Прогнозний сценарій у стратегуванні.....	31
Тема 11. Аналіз взаємозв'язку інновацій і опору в соціальній сфері.....	34
Тема 12. Стратегічне прогнозування в соціальній сфері	37
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ	41
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	43
ЛІТЕРАТУРА.....	49

ВСТУП

Динаміка розвитку сучасного суспільства, вибуховість та інтенсивність виникнення проблем у ньому вимагають від соціального працівника високого наукового та професійного рівня. Вміння орієнтуватись у наявних наукових розробках і оперувати дослідницькими методами дають фахівцю з соціальної роботи можливість здобути цілісне враження щодо організації функціонування соціальної сфери.

Осягнення наукових методів дослідження є також важливим задля розвитку рівня освіченості соціального працівника, що необхідно для здійснення їм своїх професійних обов'язків на належному рівні. Таким чином, при вивченні дисципліни «Методологія наукових досліджень в соціальній сфері», з точки зору організації функціонування соціальної роботи, висвітлюються актуальні напрямки та можливості дослідницької активності.

Вказаний курс розроблений для вивчення та засвоєння загальнонаукових та галузевих методів наукової роботи, які б допомогли фахівцям з надання соціальних послуг формулювати цілісне, логічне та зважене бачення своєї професійної діяльності в цій сфері. Курс «Методологія наукових досліджень в соціальній сфері» є необхідною частиною виховання фахівця з соціальної роботи в напрямку якісного використання внутрішнього потенціалу персоналу, який займається наданням допомоги нужденним верствам населення. Він спрямований на формування уявлень про основні напрямки філософського аналізу та прогнозування в соціальному просторі.

Метою викладання навчальної дисципліни «**Методологія наукових досліджень в соціальній сфері**» є формування обізнаності майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи щодо якісного проведення наукових досліджень на належному рівні задля забезпечення максимальної ефективності надання послуг клієнтам соціальної служби, підвищення рівня особистих знань та пошуку унікальних наукових результатів.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Методологія наукових досліджень в соціальній сфері» є:

- ✓ вивчення теоретичних основ організації наукового дослідження в соціальній сфері та з урахуванням специфіки соціальної роботи;
- ✓ розкриття структури нормативно-правової бази щодо організації дослідницької роботи, здобуття вчених звань та фіксації наукових винаходів;
- ✓ набуття студентами практичних навичок та умінь щодо застосування підходів та методів дослідницької роботи в соціальній сфері.

Ця навчальна дисципліна включає в себе найбільш важливі теми та дослідницькі питання відповідно до останніх актуальних напрямків пізнання і опрацювання соціальної сфери на макро та мікрорівні. Пошук, опрацювання та застосування інноваційних засобів вирішення проблем відносно гармонізації суспільних відносин є вагомим чинником для становлення здорового

суспільства в Україні, що дозволить їй зайняти гідне місце в єдиному європейському просторі.

Аналіз напрямків дослідницької роботи щодо актуальних соціальних проблем та напрямків їх вирішення має велике значення для підготовки і формування висококваліфікованих соціальних працівників як у теоретичній, так і в практичній сфері.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- ✓ теорію організації наукових досліджень;
- ✓ теоретичні підходи щодо організації методологічних засад дослідницької роботи;
- ✓ загальнонаукові методи науково-дослідницької роботи;
- ✓ основні засади організації соціологічного дослідження;
- ✓ сутність та різновиди прогностичної діяльності в соціальному просторі;
- ✓ ефекти та методологічні принципи соціального прогнозування.

.....
Вміти:

- ✓ аналізувати структурні складові соціальної проблеми, яка потребує наукового дослідження в межах соціальної роботи;
- ✓ оперувати прийомами, методами та формами наукового мислення задля забезпечення якості наукової роботи в соціальній сфері;
- ✓ орієнтуватись в законодавчо-правовій базі щодо організації науково-дослідної роботи та ведення наукової діяльності;
- ✓ систематизувати основні етапи соціологічного дослідження та спрямовувати зазначену діяльність відповідно до заявлених наукових інтересів;
- ✓ критично оцінювати прогностичні сценарії розвитку соціальних процесів та визначати їх вплив на появу проблем в суспільному середовищі.

Згідно з вимогами освітньої (освітньо-професійної, освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких результатів навчання (компетентностей):

- ✓ здатність застосовувати знання у проведенні наукової роботи;
- ✓ навички використання методології дослідження в соціальній сфері;
- ✓ навички практичної участі в наукових конференціях та дискусіях;
- ✓ вміння структурувати та організовувати дослідницьку роботу;
- ✓ здатність розв'язувати задачі та практичні проблеми в процесі проведення науково-дослідної роботи;
- ✓ здатність до творчої та результативної праці.

РОЗДІЛ 1. ПІДГРУНТЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Наукові дослідження: поняття, вимоги, види

План

1. Наука як система знань
2. Форми організації та управління наукою в Україні
3. Основні ознаки наукового дослідження
4. Класифікація наукових досліджень

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на розбудову та підтримку наукової діяльності, яка впливає на темп і актуальність розвитку суспільства та визначає його місце у світовій спільноті. Наукове пізнання орієнтоване на пошук і визначення закономірностей, знання про які має не тільки теоретичне значення, але і практичну вагу для поліпшення суспільного благоустрою та оптимізації суспільно-державних відносин.

☞ При підготовці **другого питання** семінару треба звернути увагу на те, що пошук пріоритетних галузей виробництва суспільних благ неодмінно має поєднуватись з дослідженнями в соціальній сфері для гармонізації українського суспільства. Наукові дослідження в цій сфері покладені створити простір для реалізації наукових винаходів природничих та технічних наук. Наукова діяльність в Україні має відповідати як суспільним, так і державним вимогам. Наявна ситуація закріплена у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який був прийнятий 18 грудня 1991 року. Задля координації науково-дослідницької діяльності в країні існує окремий державний орган – Національна академія наук України – вища наукова організація, яка займається організацією фундаментальних та прикладних досліджень, що мають вирішити найгостріші виклики для соціального розвитку нашої країни.

☞ При підготовці **третього питання** семінару треба зазначити, що до фундаментальних ознак наукового пізнання можна віднести: предметність, об'єктивність та істинність. Крім того, до основного переліку ознак варто додати системність, доказовість та теоретичність наукового дослідження. Особливе значення це має в дослідженні соціальних процесів, що за фактом має впливати на їх функціонування.

☞ В рамках підготовки **четвертого питання** семінару треба акцентувати увагу на те, що в дослідженні явищ у галузі соціальної роботи використовуються загальнонаукова методологія, теоретико-методологічні

основи соціальної роботи, а також емпіричні методи дослідження, які мають коріння в практичній соціології, психології та педагогіці. При цьому, перспективним напрямком досліджень в цій сфері вступає теоретичний розвиток та практичне впровадження соціального прогнозування.

 Дайте визначення наступних понять: наука, наукові дослідження, наукові закони дослідження соціальної сфери, Національна академія наук, істина, брехня, соціальна сфера, методологія, соціальне прогнозування, лангітюдне дослідження, буденне пізнання, наукове пізнання, методи соціально-гуманітарних наук.

Складіть схеми:

- організаційна структура НАН України.

 Теми есе:

1. Портрет сучасного українського науковця в сфері гуманітарних наук.
2. Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні.

Тести для самоконтролю:

1. Популяризував десяткову систему запису чисел:

- a) Аль-Харезмі,
- b) Аль-Фарабі,
- c) Платон,
- d) Аристотель.

2. Що таке соціальна сфера?

- a) сукупність суспільно-державних установ та організацій, спрямованих на розвиток матеріального виробництва,
- b) сукупність інституцій, яка характеризує та задає умови життєдіяльності людини в суспільному просторі-часі,
- c) сукупність міжнародних суспільно-економічних інституцій.

3. Дисциплінарні методи наукового дослідження – це:

- a) система прийомів, принципів та засобів, яка створена в рамках конкретної дисципліни та ідентифікується з нею,
- b) система засобів пізнання оточуючої дійсності, заснована на вірі та спогляданні,
- c) сукупність прийомів та методів логічного доведення істинності знання.

4. До фундаментальних ознак наукового пізнання відносяться:

- a) предметність, ідеологічна обґрунтованість, об'єктивність, конструктивність;

- b) предметність, об'єктивність, системність та істинність;
- c) інформативність, предметність, актуальність, конструктивність.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. екон. спец. вузів/ М. Г. Білуха. Київ: Вища школа., 1997. 271 с.
3. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ, 2004. 212 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О. В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми : СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).
6. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.
7. Хриков Є. М. Адаменко О. В., Курило В. С. [та ін.]. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
8. Kemmis S., McTaggart R., Nixon Rh. The Action Research Planner Doing Critical Participatory Action Research. New York: Springer Science+Business Media Singapore, 2014. 206 p.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Наукова діяльність у соціальній сфері

План

1. Методологія гуманітарного пізнання
2. Природа та функції методів соціального пізнання
3. Специфіка наукового пізнання у соціальній сфері
4. Наукове та позанаукове знання

Методичні рекомендації

 При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що методологія дослідження соціальної сфери вкрай важлива з урахуванням зростання складності соціальних процесів. Методологічний аналіз є формою самозбереження та систематизації як природничих, так і гуманітарних наук. Рівні методологічного

аналізу: конкретно-наукова методологія, загальнонаукова методологія.

☝ Відповідь на **друге питання** передбачає визначення науки як особливого типу духовного виробництва і складової частини соціальної сфери. Компоненти наукової діяльності включають у себе об'єкт, суб'єкт та засоби. При цьому, специфікою дослідження соціальної сфери є те, що для її організації необхідні суб'єкт-суб'єктні відносини. Метод соціального пізнання є штучною сукупністю норм і правил, які сприяють об'єктивному висвітленню суб'єкт-суб'єктних відносин. Методи наукового пізнання треба ділити за наступними критеріями: ступінь загальності, рівень наукового пізнання, етапи дослідження та інше. Зазначені критерії різняться за ступенем деталізації у дослідженні соціальної сфери.

☝ При підготовці **третього питання** семінару треба зазначити, що специфіка наукового пізнання у соціальній сфері полягає в тому, що воно орієнтоване на дослідження буденного життя, яке містить в собі зразки поведінки та організації суспільних відносин. Крім того, пізнання соціальної сфери спрямоване на встановлення домінуючих тенденцій суспільного розвитку та залучення засобів для оперативного вирішення соціальних проблем. Окремою сферою зазначеного пізнання є пошук джерел для накопичення соціального профіциту в мінливих умовах сьогодення.

☝ В рамках підготовки **четвертого питання** семінару необхідно зазначити, що інструменти дослідницької роботи повинні підбиратись відповідно до ситуації, що склалась. Окрім наукового знання є інші різновиди, які також характеризують соціальну сферу: донаукове, позанаукове та псевдонаукове знання.

✍ **Дайте визначення наступних понять:** методологія наукового пізнання, суб'єкт наукової діяльності, об'єкт наукової діяльності, засоби наукової діяльності в соціальній сфері, метод пізнання, знання, наукова дисципліна, донаукове знання, позанаукове знання, псевдонаукове знання.

Складіть схеми:

- методи наукового дослідження соціальної сфери,
- компоненти наукової діяльності,
- етапи наукового дослідження в соціальній сфері.

✍ **Теми есе:**

1. Сучасна наука у соціальній сфері.
2. Суб'єктність наукового дослідження в соціальній сфері.
3. Засоби наукової діяльності в соціальному просторі.
4. Цінність наукового знання в організації суспільних відносин.
5. Псевдонауковці у сучасному українському суспільстві.

Тести для самоконтролю:

1. Специфіка наукових досліджень в соціальній сфері полягає в тому, що вони мають:

- a) суб'єкт-суб'єктний характер,
- b) об'єкт-об'єктний характер,
- c) суб'єкт-об'єктний характер,
- d) змішаний характер.

2. Компоненти наукової діяльності включають у себе:

- a) об'єкт, суб'єкт, предмет, засоби наукової діяльності;
- b) об'єкт, предмет, цілі наукової діяльності;
- c) цілі, засоби, потенції наукової діяльності;
- d) об'єкт, суб'єкт, цілі наукової діяльності.

3. Методи наукового дослідження соціальної сфери не класифікують за таким критерієм:

- a) розподіл за ступенем загальності,
- b) за ступенем шкідливості впливу,
- c) за рівнями наукового пізнання,
- d) за етапами дослідження.

4. Який напрямок поєднує в собі пізнавальні і соціальні форми організації науки?

- a) наукова дисципліна,
- b) «кухонне» знання,
- c) філософія науки,
- d) факультативне навчання.

5. П. Фейєрабенд у рамках «анархічної методології»:

- a) заперечував евристичну роль методу наукового пізнання,
- b) пропагував евристичну роль методу наукового пізнання,
- c) доповнив евристичну роль методу наукового пізнання.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.

2. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. екон. спец. вузів/ М. Г. Білуха. Київ: Вища школа., 1997. 271 с.

3. Бірта Г.О. Методология і організація наукових досліджень. [текст] навч. посіб./ Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.

4. Єріна А. М. Методология наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ, 2004. 212 с.

5. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

6. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.

7. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Інтуїція у дослідженні соціальних процесів

План

1. Соціальна інтуїція
2. Інтуїтивна експертиза
3. Інтуїція як засіб мислення
4. Роль інтуїції в науці

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що сприйняття є швидким відображенням предмету дослідження. Інтуїція під час спостереження соціальних процесів дозволяє вчасно коригувати дослідницьку роботу. Ясність розуміння значення соціальних взаємовідносин є складовою передрозуміння у сприйнятті оточуючого соціального світу. Здатність уявлення або геометрична інтуїція передбачає в собі можливість візуалізації соціального простору та пояснення його змін у ході дослідницької роботи.

☞ У контексті відповіді на **друге питання** визначається, що фронеzis як оціночне судження є ланкою для розуміння складних соціальних процесів та забезпечення надійності подальших умовиводів. Варто зазначити, що інтуїція включає в себе наступні форми сприйняття світу: види уяви, сприйняття, умовиводів, синтезування, розуміння та оцінки. Фронеzis є засобом включення людини у соціальні процеси за допомогою експертизи їх перспективності.

☞ При підготовці на **третьє питання** треба зазначити, що інтуїція поєднує сприйняття та мислення. Інтуїція та самоаналіз виступають підґрунтям для розвитку практичної наукової діяльності у соціальній сфері. В цьому контексті наукове передчуття подається як пояснювальна ідея, яка раптово виникла у свідомості в якості вирішення актуальної проблеми, що виступає вагомою складовою предмета дослідження.

☞ У відповіді на **четверте питання** зазначається, що інтуїція в науці, наряду з прогнозуванням, розглядається як евристичний засіб, в якості орієнтира для

формування перспективи існування у соціальному просторі. Інтуїцію треба контролювати науковими засобами, щоб вона приносила більше практичної користі та конструктивного ефекту, що має обумовлюватись уточненням понять і положень інтуїтивного осмислення соціальної сфери.

 Дайте визначення наступних понять: інтуїція, предрозуміння, уява, сприйняття, фронеzis, синтезування, наукове передчуття, інтуїція вченого, невизначеність, раціональність, ірраціональність, творча уява, умовивід.

Складіть схему:

- складові інтуїції вченого в науково-дослідній сфері.

 Теми есе:

1. Фронеzis як потенція вченого в українській науці.
2. Творча уява в процесі розвитку досліджень у соціальній сфері.
3. Невизначеність як об'єкт досліджень у соціальній сфері.

Тести для самоконтролю:

1. Що таке Фронеzis?

- a) ефективне ситуаційне мислення, спрямоване на вирішення соціальних проблем,
- b) системне аналітичне мислення, яке сприяє детальному аналізу соціальних процесів,
- c) попередній умовивід щодо організації суспільних відносин.

2. Типологія мислителів відносно їх творчих здібностей включає:

- a) критиків-руйнівників, практиків, розробників, творців;
- b) критиків-руйнівників, аналітиків, експериментаторів, творців;
- c) критиків-руйнівників, теоретиків, розробників, творців.

3. Наукове передчуття в соціальних дослідженнях визначається як:

- a) ідея, яка об'єднує та вносить ясність, а також вникає раптово для вирішення наукової проблеми в соціальній сфері;
- b) ідея, яка доповнює наукове дослідження новими складнощами та проблемами;
- c) ідея, яка визначає перспективи дослідницької роботи.

4. Яким є надійний засіб задля укріплення здібності до використання методу «синтез»?

- a) викладання результатів дослідження,
- b) перевірка наукових результатів,
- c) колективна праця над предметом дослідження.

5. Невпевненість в науковому дослідженні:

- a) фундаментальний метод організації дослідницької роботи;
- b) страх перед помилкою в дослідженні соціальної сфери;
- c) специфічна властивість психіки соціального дослідника.

📖 Література

1. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ, 2004. 212 с.
2. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
3. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О. В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).
5. Морозов И.М. Природа интуиции /И.М.Морозов. Мн.: Университетское, 1990. 141 с.
6. Хриков Є. М. Адаменко О. В., Курило В. С. [та ін.]. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія. Луганськ: ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. 248 с.
7. Myers D. G. Intuition: Its Powers and Perils. New Haven: Yale Nota Bene, 2004. 336р.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Структура пізнавальної діяльності у соціально-гуманітарній сфері

План

1. Репрезентація як пізнавальна операція в науковому пізнанні
2. Інтерпретація як базова операція гуманітарного знання
3. Інтерпретація у вченні про культуру
4. Соціальна природа конвенції
5. Логіко-методологічні смисли конвенції
6. Конвенції у соціально-гуманітарному знанні

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що репрезентація виступає знаковою моделлю, уявленням ідеальних та матеріальних об'єктів. Вона важлива і в буденному соціальному житті, і в організації наукових досліджень у соціальній сфері. У правовій сфері репрезентація має значення юридичного представництва. Проблема репрезентації – це її онтологічний аспект зображення. У теорії пізнання репрезентація – це представлення пізнавального явища за допомогою графіків, символів, схем та малюнків (презентація соціологічних досліджень та прогнозів).

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає визначення інтенції як методу роботи з текстовими творами, що вкрай важливо в умовах функціонування інформаційного суспільства, коли від інтерпретації залежить суспільне майбутнє. Генезис епістемології інтерпретації проходить у пошуках канонів інтерпретації та їх обґрунтування. Інтерпретація зв'язує сенси минулого, теперішнього та майбутнього. У науково-дослідній сфері сформульована проблема свободи суб'єкта-інтерпретатора та його відповідальності перед суспільством.

☞ При підготовці **третього питання** семінару необхідно акцентувати увагу на тому, що за Л. Уайтом в культурі наявні три процеси: історичний, еволюційний, формально-функціональний. На цій основі визначаються три типи інтерпретації, які мають справу з темпоральним рядом подій. Історія, еволюціонізм та функціоналізм є трьома засобами інтерпретації культури, які паралельно існують у всіх рівнях дійсності. Процедура інтерпретації є складовою у етнометодології. Інтерпретація вербальної та невербальної інформації, явних та прихованих сенсів комунікацій у соціальній сфері.

☞ В рамках підготовки **четвертого питання** семінару необхідно зазначити, що конвенція є введенням норм і правил на основі домовленості суб'єктів пізнання. Конвенція обов'язкова організаційна та регуляторна складова наукового дослідження в соціальній сфері. До цього можна віднести і етику соціальних досліджень. Протагор як перший конвенціоналіст стверджував, що в природі немає норм, їх створила людина. Особлива сфера конвенції – мова. Розрізняють формальну та світоглядну конвенцію.

☞ В рамках підготовки **п'ятого питання** семінару необхідно згадати, що за А. Пуанкаре умовні положення (замасковані конвенції) є продуктом вільної діяльності нашого розуму. Наука без висунення припущень та гіпотез неможлива. К. Поппер розглядає методологічні правила як правила гри емпіричної науки. Він підкреслює когнітивну значущість домовленості, але виступає проти абсолютизації конвенції.

☞ Розглядаючи **шосте питання** зазначимо, що у суспільствознавстві широко представлені такі конвенції, як мовні, звукові системи, операційні, вимірні, прийомні та одиниці, когнітивні стандарти та інші. У соціальних дослідженнях складно погоджувати якісні показники, а також переклад кількісних показників у якісні. Соціально-гуманітарне пізнання складно

піддається квантифікації, що значно ускладнює репрезентацію якісних показників дослідження.

 Дайте визначення наступних понять: репрезентація у римлян, репрезентація в юридичній науці, репрезентація у теорії пізнання, епістемологія інтерпретації, канони інтерпретації, суб'єкт-інтерпретатор, суспільствознавство, етнометодологія, конвенція, конвенціоналіст, квантифікація.

Складіть схеми:

- презентація наукового дослідження в гуманітарній сфері,
- засоби критики наукового дослідження в гуманітарній сфері.

 Теми есе:

1. Генезис репрезентації в науковому дослідженні соціальної сфери.
2. Механізм «репрезентація – інтерпретація – конвенція» як фундамент наукової методології.
3. Суб'єкт-інтерпретатор як учасник соціального дослідження.

Тести для самоконтролю:

1. Три культурні процеси інтерпретації за Л. Уайтом:
 - a) історичний, еволюційний, формально-функціональний;
 - b) інформаційний, історичний, прагматичний;
 - c) формально-функціональний, екстравагантний, історичний.
2. Що досліджує етнометодологія?
 - a) традиційний уклад етнічних меншин компактного проживання;
 - b) основні засади національного будівництва;
 - c) буденні норми та правила поведінки у повсякденній соціальній взаємодії.
3. Що називалось репрезентацією у Стародавньому Римі?
 - a) платоспроможність,
 - b) повноліття,
 - c) полова зрілість,
 - d) художня самодіяльність.
4. Що таке квантифікація?
 - a) кількісне вираження якісних ознак;
 - b) якісне вираження кількісних ознак;
 - c) розділ квантової фізики.
5. Яке значення має репрезентація у правовій сфері?

- a) юридичне представництво;
- b) вид адміністративного покарання;
- c) складова цивільно-правового договору.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ, 2004. 212 с.
3. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О. В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).
6. Микешина Л.А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования: учебное пособие/ Л.А. Микешина. Москва: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005. 464 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Пізнавальне – практичне – ціннісне

План

1. Пізнавальне та практичне
2. Прийоми, методи та форми наукового мислення
3. Гіпотеза як форма і метод теоретичного дослідження
4. Пізнавальне та ціннісне

Методичні рекомендації

 При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що теорія і практика взаємопов'язані за рахунок теоретичного цілепокладання практики та практичного підкріплення теорії. При цьому, вільний політ теоретичної думки може виходити за межі наявного практичного досвіду, що надзвичайно корисно для дослідження соціальної сфери. Теорії народжуються з емпіричного знання, а вже після цього сполучаються зі своєю практичною апробацією в соціальному просторі.

☝ Відповідь на **друге питання** передбачає встановлення того, що метод є прийомом наукової роботи, який є необхідним для організації пізнавальної діяльності. Він містить три аспекти: предметно-змістовний, операційний та аксіологічний. Метод є теоретико-методологічною розробкою, яка розгорнута на пізнання. Він залежить від суб'єкта пізнання та його вміння ним користуватись, а також від практичної цінності цього методологічного інструменту по відношенню до навколишнього середовища. Методи наукового пізнання розподіляються на три групи: універсальні, загальнонаукові та спеціальні.

Універсальні методи є методами людського мислення. Загальнонаукові методи визначають та впливають на процес пізнання у всіх науках. Спеціальні методи постають методами для обробки відособленого предмету дослідження. У нашому випадку – це соціальна сфера. Загальнонаукові методи пізнання соціальної сфери виступають фундаментом для побудови наукового дослідження. До них належать аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, абстрагування та ідеалізація. Специфіка спеціальних методів дослідження соціальної сфери полягає у аналізі її відбитків у інформаційно-науковій взаємодії.

☝ При підготовці **третього питання** семінару необхідно звернути увагу на те, що дуалізм гіпотези як частини наукового дослідження полягає у тому, що вона є формою існування проблемного знання і методом обґрунтування висунутих наукових припущень. Метод гіпотези детермінує креативність наукового дослідження, що вкрай важливо для аналізу унікальних соціальних процесів.

☝ В рамках підготовки **четвертого питання** семінару необхідно зазначити, що співставлення, порівняння та оцінка є універсальною конструкцією, яка притаманна пізнавальним і аксіологічним процесам, які розвиваються у науковому та повсякденному просторі. Проте, аналіз цінності досліджуваних процесів для розвитку суспільного простору є необхідною умовою для формування комфортної людської життєдіяльності.

✍ **Дайте визначення наступних понять:** практика, універсальні методи пізнання, загальнонаукові методи пізнання, спеціальні методи пізнання, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, абстрагування, ідеалізація, гіпотеза.

Складіть схеми:

- використання методів дослідження в кваліфікаційній роботі магістра,
- трансформація соціальних цінностей під впливом наукових досліджень.

✍ Теми есе:

1. Загальнонаукові методи наукового пізнання у соціальному дослідженні.
2. Цінність науково-дослідницької роботи в сучасних умовах.
3. Моделювання соціальних процесів.

Тести для самоконтролю:

1. Якими є основні риси практики?

- a) цілеспрямованість, предметно-чуттєвий характер, перетворення матеріальних систем;
- b) цілеспрямованість, утилітарність, перетворення матеріальних систем;
- c) цілеспрямованість, предметно-чуттєвий характер, перетворення духовних систем.

2. Що передбачає аналіз як метод наукового пізнання?

- a) розкладення об'єкту дослідження на складові;
- b) абстрагування від об'єкту дослідження;
- c) об'єднання різних частин у спільну дослідницьку картину.

3. Що передбачає ідеалізація як метод наукового пізнання?

- a) вичленення властивостей для дослідження,
- b) додання властивостей, які не можна реалізувати на практиці,
- c) екстраполяцію приватних припущень на загальну тенденцію суспільного розвитку.

4. Що передбачає індукція як метод наукового пізнання?

- a) перехід від знання приватного до знання загального,
- b) перехід від знання загального до знання приватного,
- c) перехід від теорії до практики.

5. Що є цінність в науковому дослідженні?

- a) позитивне значення дослідницької роботи,
- b) вартість дослідницької роботи,
- c) потреба у дослідницькій діяльності.

📖 Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.

2. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. екон. спец. вузів/ М. Г. Білуха. Київ: Вища школа, 1997. 271 с.

3. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ, 2004. 212 с.

4. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

5. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О. В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.

6. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).

7. Подольская Е.А. Управление социальными процессами: учебное пособие для студентов высших учебных заведений Харьков: Издательство НУА, 2007. 524 с.

8. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: Методи дослідження соціуму

План

1. Спостереження в соціальному просторі
2. Експеримент: особливості експерименту в соціальній сфері
3. Соціологічний тест як вимірювальний інструмент у соціальних науках
4. Індекс людського розвитку як індикатор стану соціальної сфери

Методичні рекомендації

☝ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що спостереження в дослідженні соціальної сфери є початковою дослідницькою процедурою, яка передбачає цілеспрямоване визначення предмету дослідження. Спостереження базується на чуттєвому пізнанні, яке доповнюється додатковим аналізом отриманої інформації. Ступінь об'єктивності спостереження залежить від умов його проведення, організації наукової роботи та використання ефективних технічних засобів. Вимоги до спостереження: навмисність, планомірність, цілеспрямованість, активність спостерігача, системність. Включення в роботу колективу при соціальному спостереженні дозволяє отримати більш плідні результати. Вказане спостереження має орієнтуватись на соціально важливі об'єкти, а також вимагає об'єктивності та глибини.

☝ Відповідь на **друге питання** передбачає зазначення того, що експеримент є методом активного втручання в функціонування об'єкту дослідження, який проводиться у контрольованих умовах. Розрізняють речовинні та мисленнєві експерименти. Найбільш розповсюдженою є класифікація за

характером об'єкта, де виділяються хімічні, біологічні, фізичні, соціальні та інші експерименти. Соціальний експеримент є методом інноваційної практичної діяльності в суспільстві, а соціологічний експеримент є методом наукового дослідження соціальних явищ та процесів. Специфіка цих експериментів полягає у їх суб'єкт-суб'єктному характері. До критеріїв розподілу експерименту в соціальній сфері належать: сфера експериментального об'єкта, специфіка дослідницького завдання, ступінь представленості соціальної роботи, характер експериментальних ситуацій, структура експериментальної діяльності, структура доказу гіпотези, тип суб'єкту.

☞ В рамках підготовки **третього питання** семінару необхідно вказати, що соціологічне тестування є універсальним методом, який дозволяє вільно конструювати інструмент для пізнавальної роботи, виходячи зі специфіки об'єкту та умов дослідження. Види плану соціологічного тестування: розвідувальний, пошуковий, експериментальний.

Формування вибірки є найважливішою частиною вказаного дослідження, яка визначає його об'єктивність та придатність до практичного використання. Перевагою якісного використання вибірки є економія часу та скорочення обсягу робіт. Вибірковий метод – метод наукового пізнання, який дозволяє зробити висновки щодо простої генеральної сукупності на основі дослідження вибіркової сукупності. Особливої уваги заслуговують методи збору емпіричної інформації, а також логічна структура інструментарію, що безпосередньо впливає на структуру опитувальника та його застосування.

☞ При підготовці **четвертого питання** семінару необхідно звернути увагу на те, що індекс людського розвитку є універсальним показником стану суспільства, який включає в себе стан здоров'я, освіту та гідний рівень життя громадян. Аналіз людського розвитку стикається з етичними бар'єрами щодо використання цифрових технологій для актуального моніторингу соціального простору. Потенційно новими показниками для розрахунку цього індексу є гендерна рівність, сприйняття благополуччя та розмаїття в суспільстві.

✎ **Дайте визначення наступних понять:** спостереження, соціологічне спостереження, експеримент, речовинний експеримент, мисленневий експеримент, порівняння, виміри, соціологічне дослідження, вибірка, вибірковий метод, програма соціологічного дослідження, інтерпретація основних понять, індекс людського розвитку.

Складіть схеми:

- науковий експеримент та його етапи,
- види соціологічної вибірки,
- програма соціологічного дослідження.

✍ Теми есе:

1. Історія розвитку соціального експерименту.

2. Експеримент як перспективний метод наукового дослідження соціальної сфери.
3. Переваги та недоліки соціологічного дослідження в аналізі соціальних процесів.

Тести для самоконтролю:

1. Які вимоги висуваються до спостереження?
 - а) навмисність, планомірність, цілеспрямованість, активність спостерігача, системність;
 - б) навмисність, короткостроковість, цілеспрямованість, активність спостерігача, системність;
 - в) навмисність, планомірність, цілеспрямованість, креативність, системність.

2. Якими є основні види експерименту?
 - а) речовинний та мисленнєвий,
 - б) біологічний та соціальний,
 - в) кількісний та якісний.

3. Якими є обов'язкові умови порівняння?
 - а) однорідність об'єктів та сутнісні ознаки,
 - б) багатоманітність об'єктів та ознак,
 - в) системність та тривалість проведення.

4. Якими є види стратегічного плану соціологічного дослідження?
 - а) розвідувальний, аналітичний, експериментальний;
 - б) розвідувальний, наступальний, експериментальний;
 - в) універсальний, аналітичний, експериментальний.

5. З чого виводиться інтерпретація основних понять у соціологічному дослідженні?
 - а) основна гіпотеза,
 - б) допоміжна гіпотеза,
 - в) консенсус точок зору.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Дембіцький С. Розробка соціологічних тестів: методологія і практика її застосування: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 304 с.
3. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О. В. Крушельницька. Київ: Кондор, 2003. 192 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).
6. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір/ За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
7. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.
8. Шульга М.О. Метаморфози українського суспільства. Київ: ІС НАНУ, 2003. 261 с.
9. Hackl P. New Generation of Data for Human Development. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/new-generation-data-human-development> (дата звернення: 31.03.2019).

РОЗДІЛ 2. ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: Соціальне прогнозування в соціальній роботі

План

1. Види антиципації та канали перцепції
2. Прогнозування як діяльність та соціальна технологія
3. Соціальне прогнозування та рівні випереджальної активності

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на важливість ідеї вдосконалення антиципації як напрямку передчуття та попередження соціальних проблем. Слід визнати первинні (емпіричні) та вторинні (організуючі) форми випереджального відображення. Різні канали перцепції впливають на формування передчуття та передвгадування як корисних навичок соціального працівника. Необхідно розкрити унікальний досвід Загорського інтернату для сліпоглухонімих дітей, де для навчання використовувався кінестетичний канал. Перспективою залишається дослідження впливу ольфакторного каналу на роботу з клієнтом соціальної служби для формування первинної перцепції та мовномисленневих антиципацій.

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає встановлення того, що прогнозування є найвищим рівнем організації антиципації, який визначається у формулюванні науково обґрунтованого припущення про майбутнє. Одним з основоположних елементів є цілепокладання як засіб адаптації клієнта соціальної служби до швидкоплинних змін у соціальному просторі. Фундаментом цього процесу є використання образного випереджального відображення майбутнього, яке ґрунтується на діяльній генерації модусу майбутнього. Визначимо ознаки прогнозування як різновиду пізнавальної діяльності. Прогностична діяльність передбачає зв'язок двох модальностей «суб'єкт – суб'єкт – об'єкт» та «суб'єктивний час – соціальний час – об'єктивний час».

☞ При підготовці **третього питання** семінару необхідно звернути увагу на те, що складність розвитку соціального прогнозування дозволяє виділити значний масив рівнів випереджального відображення. Воно поділяється за ступенем усвідомленості на усвідомлене та неусвідомлене, що визначає рівень суб'єктності перспективних відносин. Багатим спектром випереджальне відображення розкривається у вигляді реакції, дії, образів, умовиводів, планів, гіпотез, наслідків. Рівень методологічної розробки антиципації дозволяє виділити передчуття, пророкування, передвгадування, передбачення, сподівання, прогнозування. Поступове формування віртуалізації соціального простору сприяє

створенню порожніх симуляцій майбутнього, які задають новий спектр проблем для соціальної роботи у цифровому суспільстві.

 Дайте визначення наступних понять: передчуття, пророкування, передбачення, антиципація, кінестетичний, густаторіальний, ольфакторний канали, мовномисленнєві антиципації, прогнозування, надія, сподівання, цілепокладання, модус майбутнього, суб'єктивний час, соціальний час, об'єктивний час.

Складіть схеми:

- алгоритм антиципації як засіб обміну інформацією про майбутнє.

Теми есе:

1. Сутність, зміст та специфіка становлення соціальної антиципації у православних народів.
2. Аналіз досвіду роботи Загорського інтернату для сліпоглухонімих як напряму соціальної роботи.

Тести для самоконтролю:

1. Підібрати до кожного терміну (поняття) його визначення :

Кінестетичний канал -
Густаторіальний канал -
Ольфакторний канал -

- a) канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям міміки, жестів та рухів тіла.
- b) канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям смаку їжі та подій.
- c) канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям запахів як засобу виживання у навколишньому просторі.

2. Що відіграло історично важливу роль у соціальній антиципації у православних народів?

- a) церковний дзвін,
- b) церковний хор,
- c) ворожіння на Різдво.

3. Які дві модальні взаємозв'язані у прогностичній діяльності?

- a) «суб'єкт – суб'єкт – об'єкт» та «суб'єктивний час – соціальний час – об'єктивний час»,
- b) «суб'єкт – об'єкт» та «суб'єктивний час – об'єктивний час»,
- c) «суб'єкт – суб'єкт» та «соціальний час – біологічний час».

4. Що таке передчуття?

- a) зміна психологічного стану людини, пов'язана з очікуванням ще не пережитих подій.
- b) метод наукового пізнання, який передбачає вичленення окремих властивостей предмету дослідження та відсунення на другий план інших.
- c) метод наукового дослідження соціальних явищ та процесів.

5. Через який канал передачі інформації навчали сліпоглухонімих дітей у Загорському інтернаті?

- a) кінестетичний канал,
- b) густаторіальний канал,
- c) ольфакторний канали.

📖 Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг. ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.
4. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
5. Подольская Е.А. Управление социальными процессами: учебное пособие для студентов высших учебных заведений Харьков: Издательство НУА, 2007. 524 с.
6. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 113 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).
7. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Методологія середовищного прогнозування

План

1. Сучасний підхід до сценарування
2. Середовищне прогнозування

3. Система середовищ та система діяльності
4. Соціосистемний формалізм, фази розвитку

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що ідея створення сценарію є перспективним відображенням нарративної практики як напрямку дослідницької роботи Ради з навчання соціальної роботи (CSWE). Сценарування передбачає вибудовування сюжету розвитку подій через логічне та послідовне групування наявних проєктів. Сценарування як система управлінської діяльності включає в себе: сценарну модель, технологію сценарування, мотивацію, рамки сценарування, інваріанти, простір, механізми сценарної взаємодії, рефлексію та стратегування. Логіка сценарування носить принципово суб'єктивний характер. Основне завдання сценариста полягає у створенні оптимальної системи сценаріїв задля фіксації базового тренду при прийнятті управлінських рішень в соціальній сфері.

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає встановлення того, що середовищне прогнозування є одним з основних напрямків дослідження майбутнього. Варто згадати і персоналізацію людського середовища за рахунок інформаційно-технологічної революції (Ефект Тамагочі). Характеристика середовища у багатьох випадках перетинається з описом змісту та структури наявного і перспективного соціального простору. Поєднання внутрішнього та зовнішнього сценарію майбутнього є актуальним напрямком дослідження організації соціальної роботи з клієнтом, який потребує допомоги.

☞ При підготовці **третього питання** семінару необхідно звернути увагу на те, що систематизація сукупності динамічних середовищ та класифікація видів діяльності є основою зазначеного різновиду прогнозування. Варто розподілити середовище на матеріальний світ та інформаційний простір. Аналіз впливу останнього на клієнтів соціальної роботи є пріоритетом дослідницької практики. Крім того, треба виділити природні процеси та антропогенний вплив, які впливають на стан учасника суспільних відносин. Вісім областей людської діяльності, які визначають розвиток перспективи: пізнання, управління, освіта, виробництво, війна, оцінка, естетична діяльність, екзистенційна діяльність.

☞ В рамках відповіді на **четверте питання** варто зазначити, що соціосистема є засобом для організації розумних істот, так як екосистема є засобом організації живих істот. Соціосистема виконує роль зв'язку матеріального і інформаційного простору. Чотири базові процеси соціосистеми включають у себе: управління, пізнання, освіту, виробництво. Паралельно до соціосистемного несвідомого належать: війна, екзистенція, естетизація і контроль. Зазначені процеси знаходяться у взаємозв'язку. Кількість та якість характеризують розвиток соціосистеми. Якісні зміни мають назву фазових переходів, а кількісні зміни називаються фазою розвитку. На сьогодні існує чотири фази розвитку соціосистеми: архаїчна, традиційна, індустріальна, інформаційна. Фазові переходи

потребують активізації антикризової соціальної роботи задля гармонізації соціальної системи.

 Дайте визначення наступних понять: криза аналітичності, криза проектності, сценарування, стратегування, середовище прогнозування, ефект Тамагочі, соціосистема, соціосистемне несвідоме, екзистенція, естетизація, фазові переходи, фаза розвитку.

Складіть схеми:

- точки розгалуження сценаріїв майбутнього,
- алгоритм сценарування,
- середовища між матеріальним світом та інформаційним простором,
- п'ять видів природи перспективного існування людини.

 Теми есе:

1. Сценарій розвитку України на наступний рік.
2. Ефект Тамагочі як напрям соціальної роботи в Україні.

Тести для самоконтролю:

1. З чого складаються чотири базові процеси соціосистеми?
 - a) управління, пізнання, освіта, виробництво;
 - b) управління, пізнання, освіта, споживання;
 - c) руйнація, пізнання, освіта, виробництво;
 - d) управління, пізнання, варварство, зберігання.

2. З чого складаються чотири процеси соціосистемного несвідомого?
 - a) війна, екзистенція, естетизація і контроль;
 - b) мир, екзистенція, естетизація і контроль;
 - c) війна, екзистенція, еkleктика і контроль;
 - d) війна, екзистенція, естетизація і управління.

3. Ефект Тамагочі передбачає залежність людини:
 - a) від роботи;
 - b) від іграшок;
 - c) від японської культури.

4. Який характер носить логіка сценарування?
 - a) суб'єктивний,
 - b) об'єктивний,
 - c) середовищний.

5. Який з переліків відповідає п'яти середовищам існування людини?

- a) природне, технологічне, соціальне, інформаційне, трансцендентальне середовище;
- b) природне, технологічне, соціальне, культурне, футуристичне середовище;
- c) біологічне, викривлене, соціальне, інформаційне, темпоральне середовище.

📖 Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
4. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг.ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.
5. Переслегин С.Б. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд/ С.Б. Переслегин. Москва: АСТ; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2009. 702 с.
6. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнеєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: Типологія прогнозів та класифікація методів прогнозування

План

1. Загальна типологія прогнозів
2. Часова градація прогнозів
3. Дескриптивне та нормативне прогнозування
4. Інтуїтивні та формалізовані методи прогнозування

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що типологія прогнозування допомагає стандартизації наукових досліджень та формулює методологічний вектор переваг цього різновиду наукового дослідження. Найбільш загальна типологія у даному випадку передбачає розподіл на природознавчі, науково-технічні й суспільствознавчі прогнози. Соціальне прогнозування розрізняється за галузями відносин з природним середовищем, за відтворенням якості життя та життя як такого. Цей напрямок прогнозування є засобом для попередження соціальних проблем на основі визначення напрямків соціальної профілактики.

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає визначення того, що часова модальність прогнозування встановлює межі простору для існування, можливість керованості життям та напрямки зміни його на краще. Зазначене поле діяльності градується в залежності від визначеності та випереджальної дистанції. Так, прогнози поділяються на поточні, короткострокові, середньострокові, довгострокові й надстрокові. Чим більше часова відстань прогнозу, тим більше якісний вплив на суспільне середовище. Поточні прогнози мають відстань від години до місяця. Короткострокові прогнози вкладаються в термін від 1 до 5 років. Середньострокові прогнози формуються у межах від 5 до 10 років. Довгострокові передбачають проміжок від 10 до 30 років.

☞ При підготовці відповіді на **третє питання** варто почати з розкриття базових напрямків прогностичної діяльності. По-перше, прогнозування поєднує в собі категорію передбачення (дескриптивне прогнозування) та категорію управління (прескриптивне прогнозування). Зазначена класифікація передбачає напрямок конкретизації майбутнього дослідження. По-друге, прогнозування можна розподілити за спрямованістю на пізнавальну (пошуковий прогноз) або перетворюючу (нормативний прогноз) діяльність. Прескриптивне та нормативне прогнозування виступають підґрунтям для розробки соціальних програм і впровадження інноваційних рішень у соціальній роботі.

☞ В рамках відповіді на **четверте питання** варто зазначити, що інтуїтивне прогнозування є універсальним методом дослідження, який використовується для ірраціональних випадків перспективного існування, що не вписуються у раціональний аналіз розвитку подій. Експертне опитування та експертна оцінка постають основою для узагальненого бачення майбутнього на інтуїтивному рівні. Формалізоване прогнозування використовується для оцінки еволюційного розвитку суспільного середовища. Найбільш ефективним вважається комплексне використання цих методів при оцінці умов існування. У дослідженні соціального часу необхідно виокремити концепт соціальної події, яка постає маркером для фіксації виникнення та розвитку революційних змін. Відтак, в основу покладається діяльнісний смисл прогнозування, який визначається цілепокладанням суб'єкта задля досягнення бажаного стану існування в соціальному просторі.

 Дайте визначення наступних понять: природознавчі прогнози, науково-технічні прогнози, суспільствознавчі прогнози, поточні прогнози, короткострокові прогнози, середньострокові прогнози, довгострокові прогнози, надстрокові прогнози, темпоральність, дискрептивне прогнозування, нормативне прогнозування, інтуїтивне прогнозування, формалізоване прогнозування, соціальна подія.

Складіть схеми:

- часова градація прогнозів.
- функціональна градація прогнозів.

Теми есе:

1. Майбутнє існування людини в рамках розвитку інформаційних технологій.
2. Вплив штучного інтелекту на стан людини у суспільному середовищі.
3. Внесок І. Бестужева-Лади у розвиток соціального прогнозування.
4. Прогнозування як метод соціальної діагностики.

Тести для самоконтролю:

1. Найбільш загальна типологія прогнозів передбачає розподіл на:
 - a) природознавчі, науково-технічні й суспільствознавчі прогнози,
 - b) дескриптивні та нормативні прогнози,
 - c) короткострокові, середньострокові та довгострокові прогнози.
2. Відповідно до функції методологічного пізнання прогнози поділяються на:
 - a) дескриптивні та нормативні прогнози,
 - b) короткострокові, середньострокові та довгострокові прогнози,
 - c) прогнози-плани та прогнози-проекти.
3. На який термін укладаються короткострокові прогнози?
 - a) від години до місяця,
 - b) від 10 до 30 років,
 - c) від 1 до п'яти років.
4. Інтуїтивне прогнозування орієнтоване на використання:
 - a) експертного опитування та експертної оцінки,
 - b) психологічного тестування,
 - c) загальнонаціонального соціального опитування.
5. Формалізоване прогнозування використовується для суспільного середовища на етапі:

- a) еволюційного розвитку,
- b) революційних змін,
- c) соціальної кризи.

📖 Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг.ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.
4. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
5. Лепський М.А. Метод «Прогнозування за аналогією». #GS Геополітичні студії. Робоча книга. Handbook #1/ М.А. Лепський, Н.В. Лепська, за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. 62 с.
6. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнєєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Тема: Прогнозний сценарій у стратегуванні

План

1. Теоретичне осмислення прогнозного сценарування
2. Сміслові складові сценарного прогнозу
3. Методологічні засади стратегічного сценарування
4. Специфіка методики і алгоритмів застосування методу сценаріїв

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що процес сценарування є невід'ємною складовою ігрової діяльності людини як корисного елементу навчального процесу та практичної діяльності у соціальному просторі. Людина включається в сценарні технології з самого початку свого існування та вони супроводжують її протягом всього життя (навчання, весілля, графік роботи тощо). Алгоритм сценарування еволюціонує

від релігійного ритуалу до методу наративної терапії з клієнтом соціальної служби та напрямку прогнозування. У сценарному прогнозуванні важливе місце займають об'єктивовані закономірності та суб'єкти майбутніх суспільних відносин. Сценарний підхід розгортається як польова технологія для вирішення наявних та майбутніх соціальних проблем.

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає визначення сценарування у житті людини в якості фундаменту для створення суб'єкто-орієнтованої події. Прогнозний сценарій є сукупністю смислів з інтенцією на майбутнє. Складові сценарного прогнозу: фонові визначеність, предметне поле, суб'єктна складова. Деталізація сценарію вимагає прив'язки до конкретних суб'єктів перспективних відносин. Особливості дослідження і моделювання соціальної сфери: необхідність сценарного підходу, значення інтуїтивних моделей, відповідальне оформлення звітних матеріалів, використання якісних методів, потреба у командній роботі, якісна неоднозначність. Впровадження сценарного прогнозування як методу наукового дослідження підіймає соціальну роботу на новий якісний рівень профілактики соціальних проблем.

☞ При підготовці **третього питання** семінару треба зазначити, що створення сценарію орієнтоване на осмислення подій, побудову причинно-наслідкових зв'язків і мобілізацію діяльності у бажаному напрямі. Орієнтир на дослідження та впровадження бажаного майбутнього змінює професійну активність соціального працівника в бік діяльнісного перетворення соціального простору.

Методи стратегічного сценарування в рамках системного підходу: економетрична модель, когнітивне картування, аналіз перехресного впливу, експортні та евристичні колективні та індивідуальні методи. При використанні цього підходу важливою є єдність структурно-функціональної, цілісної та діяльнісної площини сценарування. Методи розробки сценаріїв: метод посилянь, метод системи діаграм, метод критичних полів, метод «заголовків газет», метод «логіки можливого розвитку».

☞ В рамках підготовки **четвертого питання** семінару необхідно підкреслити, що оцінка розвитку подальших подій за К. Боуменом передбачає виділення трьох варіантів сценарію: оптимістичний, песимістичний, найбільш вірогідний. Підкреслимо, що вибір варіантів сценарію залежить від наявності волі до змін у суб'єкта перспективних відносин. Роль соціального працівника полягає у підтримки цієї волі для створення перспективного соціального простору.

✎ **Дайте визначення наступних понять:** сценарні технології, сценарне прогнозування, прогнозний сценарій, суб'єкто-орієнтована подія, когнітивне картування, аналіз перехресного впливу, економетрична модель, метод посилянь, метод системи діаграм, метод критичних полів, метод «заголовків газет», метод «логіки можливого розвитку».

Складіть схеми:

- структура стратегічного аналізу,
- розробка стратегій, які ламають рамки існуючої парадигми,
- схема класичного сценарування.

Теми есе:

1. Наративний підхід у сучасній соціальній роботі.
2. Переваги та недоліки експертної оцінки майбутнього суспільства.

Тести для самоконтролю:

1. У чому полягає завдання використання сценарних методів за О.І. Пригожиним?
 - a) уникнути прогнозів;
 - b) уникнути небезпеки;
 - c) уникнути посередників;
 - d) уникнути нудьги.

2. На що орієнтоване сценарування у житті людини?
 - a) створення суб'єктоорієнтованої події;
 - b) створення ідеальної події;
 - c) створення масштабної події;
 - d) створення мінімальної шкоди.

3. У чому полягає особливість соціально-економічних процесів?
 - a) щільна прив'язка до господарюючих суб'єктів;
 - b) циклічність ринкових відносин;
 - c) щільна прив'язка до державного регулювання;
 - d) циклічність економічних криз.

4. Що таке когнітивне картування?
 - a) методика аналізу тексту;
 - b) дослідження буденних норм та правил поведінки;
 - c) кількісне вираження якісних показників;
 - d) практичне ненаукове знання.

5. Що таке метод «заголовків газет»?
 - a) метод розробки сценарію;
 - b) методика аналізу тексту;
 - c) дослідження буденних норм та правил поведінки;
 - d) загальнонауковий метод пізнання.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.

2. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг.ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.

3. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

4. Лепський М.А. Метод «Прогнозування за аналогією». #GS Геополітичні студії. Робоча книга. Handbook #1/ М.А. Лепський, Н.В. Лепська, за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. 62 с.

5. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнєєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.

6. Сталий розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід: монографія [укладачі: Лепський М.А., Дударева І.В.]; за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2015. 196 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Тема: Аналіз взаємозв'язку інновацій і опору у соціальній сфері

План

1. Сутність взаємозв'язку інновацій та соціального опору
2. Соціальний опір у процесах впровадження інновацій
3. Напрями оптимізації взаємозв'язку інновацій та опору

Методичні рекомендації

☞ При опрацюванні **першого питання** слід звернути увагу на те, що актуалізація самоорганізації та мобілізація соціального потенціалу дозволяє зняти напругу та запобігти виникненню проблем у суспільстві. Опір у соціальному просторі народжується через розбалансування системи «потреби – можливості – умови середовища». Е. Дюркгейм надає універсальну причину соціального опору як розбіжність між індивідуальним та колективним, що становить проблему для суспільного життя. Завданням соціальної роботи є коригування соціальних процесів задля зниження опору і гармонізації суспільних відносин.

☞ Відповідь на **друге питання** передбачає ґрунтовний аналіз суб'єктів соціального опору як виразників свободи волі у різних сферах суспільного життя. Одним з основних критеріїв у типології опору є тип соціальної системи, відносно якої він може здійснюватися окремою особистістю, групою або більш

масштабною соціальною спільнотою. Інновації виступають суб'єктною ініціативою, що надає конфлікту «індивідуальне – колективне» нову потужність. Інновації втілюють з метою осучаснення системи, а соціальний опір визначає граничну міру впровадження інновацій. Перепорою на шляху здійснення інновацій є зіткнення смислів різних суб'єктів соціального простору. Соціальна робота спрямована на пошук спільних смислів, які об'єднують учасників суспільних відносин. Впровадження інновацій з мінімальним опором є пріоритетом управління соціальними процесами.

☞ При підготовці **третього питання** семінару треба визначити, що системні інноваційні зміни забезпечують сталий розвиток сучасного українського суспільства в умовах постійного оновлення та трансформації глобального світу. Базисом сталого розвитку є формування в свідомості особистості та суспільній свідомості стійких уявлень про належний спосіб та умови життя. Суспільна свідомість має бути адаптована до сучасних норм та цінностей соціальної регуляції змін, а також створити зворотній вплив на трансформацію соціального простору. Реальна участь громадян в управлінні соціальними процесами екстраполює їх суб'єктність на все суспільство. Механізм самоорганізації активізує роботу громадянського сектору, що спричиняє керованість у впровадженні змін.

✍ **Дайте визначення наступних понять:** соціальний опір, соціальні інновації, громадянська непокора, соціальна цілісність, суб'єкт-об'єкт-суб'єктні зв'язки, системна криза, міра життя, сталий розвиток суспільства, національна ідеологія змін, механізм самоорганізації суспільства, смута.

Складіть схеми:

- класифікація видів соціального опору.

✍ Теми есе:

1. Громадянська непокора за методами Дж. Шарпа.
2. «Битва у Сіетлі» як зразок соціального супротиву.
3. Концепція інноваційного розвитку України.

Тести для самоконтролю:

1. Універсальна причина соціального опору за Е. Дюркгеймом полягає у:
 - a) розбіжності індивідуального та колективного,
 - b) розбіжності загального та приватного,
 - c) розбіжності потреб та можливостей,
 - d) розбіжності політичних поглядів у країні.
2. За мірою організованості соціальний опір поділяється на:
 - a) активний та пасивний,
 - b) організований та стихійний,

- c) глобалізований та національний,
- d) усвідомлений та неусвідомлений.

3. Велика «Битва у Сіетлі» у 1999 році була:

- a) ненасильницькою перемогою антиглобалістів,
- b) міжнародним змаганням рятувальників у Сіетлі,
- c) комплексом заходів для подолання екологічного лиха,
- d) міжнародним змаганням геймерів у Сіетлі.

4. Що таке смута в соціальному просторі?

- a) стан суспільства, де покірність не відрізняється від бунту,
- b) падіння моральних норм і цінностей у суспільстві,
- c) відсутність чіткої перспективи суспільного розвитку,
- d) відсутність інновацій у суспільстві.

5. Скільки методів ненасильницької боротьби з владою виокремлює Дж. Шарп?

- a) 198,
- b) 205,
- c) 1000 + 1,
- d) 13.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.

2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.

3. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг.ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.

4. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

5. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнєєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.

6. Сталій розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід: монографія [укладачі: Лепський М.А., Дударева І.В.]; за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2015. 196 с.

7. Kemmis S., McTaggart R., Nixon Rh. The Action Research Planner Doing Critical Participatory Action Research. New York: Springer Science+Business Media Singapore, 2014. 206 p

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 12

Тема: Стратегічне прогнозування в соціальній сфері

План

1. Система FAROUT як методологія стратегічного прогнозування
2. FORESIGHT як соціальна технологія формування майбутнього
3. Можливості та обмеження FORESIGHT-технології
4. Особливості застосування FORESIGHT досліджень
5. Специфіка комплексування методів стратегічного прогнозування

Методичні рекомендації

☞ Під час опрацювання **першого питання** слід звернути увагу на складність сценарних методів прогнозування, які передбачають пошук уразливості соціальної організації. Комплексування є ретельним переосмисленням методів, які застосовуються при формуванні стратегії на кожному конкретному етапі прогнозування, що впливає на якісні зміни в організації надання соціальних послуг. Елементи FAROUT: орієнтація на майбутнє, точність, ресурсна ефективність, об'єктивність, корисність, своєчасність.

☞ При підготовці **другого питання** семінару треба звернути увагу на головну особливість форсайт-технологій у вигляді виявлення поля напрямків розвитку майбутнього. У соціальні роботи – це поле соціальних проблем і профіцитів. До характеристик форсайт-прогнозу можна віднести: напрям на майбутнє, поліваріантність сценаріїв, міждисциплінарний підхід, дослідження перспектив та наслідків, перевага якісного аналізу над кількісним. Форсайт можна класифікувати за ступенем охоплення проблеми, за сферами застосування, за рівнем застосування у суспільних відносинах.

☞ В рамках підготовки **третього питання** семінару треба акцентувати увагу на можливостях застосування методу Форсайт на різних етапах багатонаціональних Форсайт-проектів. Перерахуйте основні переваги та недоліки практики застосування Форсайт-прогнозу. До негативних можливостей Форсайт-проекту належать: масова міфологізація, презентизм, суб'єктна вибірковість, диктат і упередження суб'єктів прогнозування. Особливу увагу треба приділити кількості витрат на цей метод та випадкам доцільності його використання в соціальній сфері.

☞ При підготовці **четвертого питання** потрібно звернути увагу на три стадії Форсайт, які виділяє В.П. Третьак: Передфорсайт (Pre-foresight Stage), стадія власне Форсайту (Foresight Stage) і стадія Постфорсайту (Post-foresight Stage). Задля початку дослідження необхідно скористатись такими інструментами, як SWOT-аналіз або бенчмаркінг. Задля реалізації Форсайту створюється

керуючий комітет, який створює проект і забезпечує просування очікуваних результатів. Інформація про отримувані результати Форсайт-дослідження повинна доводитися належним чином до учасників проекту, які організують регулювання соціальної сфери.

☝ В п'ятому питанні необхідно розглянути умовний трикутник методів Форсайт, який передбачає взаємодію трьох сил – спеціалізації, взаємодії і творчості. Найбільш ефективний підхід «простір вибору», включає в себе уявлення про «неможливе» та «неминуче», яке окреслює простір прогностичної діяльності. Специфіка комплексування вимагає використання проблемно-стратегічного підходу прогнозування, який поєднує у собі діагностику, прогнозування та стратегічне управління в перспективній організації соціальної сфери.

✍ Дайте визначення наступних понять: FAROUT-аналіз, конкурентна стратегія, ілюзія контролю, презентизм, SWOT-аналіз, бенчмаркінг, Balanced Scorecard, PERT-метод, підхід «простір вибору».

Складіть схеми:

- шкала FAROUT,
- характеристики технологій передбачення майбутнього,
- форсайт як комбінування 3-х сил,
- ромб комбінування методів Форсайт,
- сценарування за методологією простору вибору (І.Р. Кукліна, М.Ю. Ютанов).

✍ Теми есе:

1. Перспективи розвитку форсайт-прогнозування в Україні.
2. Форсайт-прогнозування як засіб профілактики соціальних проблем.
3. CSWE як флагман розвитку соціальної роботи у світі.

Тести для самоконтролю:

1. Які з характеристик не належать до визначення форсайт-прогнозу?
 - a) напрям на майбутнє,
 - b) один варіант сценарію,
 - c) міждисциплінарний підхід,
 - d) дослідження перспектив та наслідків,
 - e) перевага якісного аналізу над кількісним.

2. Який з підходів є перспективним у сценарному методі комплексування за І.Р. Кукліною та М.Ю. Ютановим?
 - a) підхід «простору вибору»,
 - b) методика аналізу тексту,

- c) дослідження буденних норм та правил поведінки,
- d) кількісне вираження якісних показників,
- e) практичне ненаукове знання.

3. Якими є основні елементи FAROUT?

- a) орієнтація на майбутнє, точність, ресурсна ефективність, об'єктивність, корисність, своєчасність;
- b) значущість, точність, ресурсна ефективність, об'єктивність, корисність, своєчасність;
- c) орієнтація на майбутнє, точність, ресурсна ефективність, суб'єктивність, корисність, своєчасність;
- d) орієнтація на майбутнє, інституціональність, ресурсна ефективність, об'єктивність, корисність, своєчасність.

4. Що відноситься до негативних можливостей Форсайт-проекту?

- a) масова міфологізація, презентизм, суб'єктна вибірковість, диктат і упередження суб'єктів прогнозування;
- b) масова міфологізація, випередження конкурентів, суб'єктна вибірковість, диктат і упередження суб'єктів прогнозування;
- c) масова міфологізація, ресурсна ефективність, суб'єктна вибірковість, диктат і упередження суб'єктів прогнозування;
- d) об'єктивність, презентизм, суб'єктна вибірковість, диктат і упередження суб'єктів прогнозування.

5. Що можна віднести до характеристик форсайт-прогнозу?

- a) напрям на майбутнє, поліваріантність сценаріїв, міждисциплінарний підхід, дослідження перспектив та наслідків, перевага якісного аналізу над кількісним;
- b) напрям на майбутнє, презентизм, міждисциплінарний підхід, дослідження перспектив та наслідків, перевага якісного аналізу над кількісним;
- c) напрям на майбутнє, масова міфологізація, міждисциплінарний підхід, дослідження перспектив та наслідків, перевага якісного аналізу над кількісним;
- d) напрям на майбутнє, поліваріантність сценаріїв, міждисциплінарний підхід, дослідження перспектив та наслідків, ресурсна ефективність.

Література

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
2. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг.ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.

3. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

4. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнеєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.

5. Сталий розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід: монографія [укладачі: Лепський М.А., Дударева І.В.]; за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2015. 196 с.

6. Kemmis S., McTaggart R., Nixon Rh. The Action Research Planner Doing Critical Participatory Action Research. New York: Springer Science+Business Media Singapore, 2014. 206 p

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумковий контроль проводиться у вигляді заліку після закінчення курсу «Методологія наукових досліджень у соціальній сфері» та передбачає в собі письмову підготовку та усне обговорення наступних питань:

1. Наука як система знань.
2. Форми організації та управління наукою в Україні.
3. Основні ознаки наукового дослідження.
4. Емпіричні, логічні та теоретичні пізнавальні завдання наукового дослідження.
5. Класифікація наукових досліджень.
6. Поняття методології та її рівні.
7. Специфіка наукової діяльності.
8. Природа та функції методу наукового пізнання.
9. Специфіка наукового знання.
10. Наукове та позанаукове знання.
11. Інтуїція як сприйняття.
12. Інтуїція як уява.
13. Інтуїція як розум.
14. Інтуїція як оцінка.
15. Інтуїція як засіб мислення.
16. Роль інтуїції в науці.
17. Репрезентація як пізнавальна операція в науковому пізнанні.
18. Інтерпретація як базова операція гуманітарного знання.
19. Інтерпретація у вченні про культуру.
20. Соціальна природа конвенції.
21. Логіко-методологічні смисли конвенції.
22. Конвенції у соціально-гуманітарному знанні.
23. Загальнонаукові теоретичні методи.
24. Аналіз та синтез, їх види: емпіричний, елементарно-теоретичний, структурно-генетичний.
25. Дедукція та індукція. Поняття загального та часткового.
26. Аксиоматичний та історичний методи теоретичних досліджень.
27. Моделювання та його принципи.
28. Ідеалізація, гіпотеза і теорія.
29. Загальна характеристика емпіричних методів.
30. Порівняння і вимірювання.
31. Емпіричні методи в економічних дослідженнях.
32. Опитування як метод.
33. Формалізація та аксіоматизація як методи наукового дослідження.
34. Види антиципації та канали перцепції.
35. Прогнозування як діяльність та соціальна технологія.
36. Соціальне прогнозування та рівні випереджальної активності.
37. Прогнозування та прогностичні ефекти.

38. Методологічні принципи соціального пізнання у прогнозуванні.
39. Методичні принципи соціального прогнозування.
40. Прогнозування та прогностичні ефекти.
41. Методологічні принципи соціального пізнання у прогнозуванні.
42. Методичні принципи соціального прогнозування.
43. Загальна типологія прогнозів.
44. Часова градація прогнозів.
45. Дескриптивне та нормативне прогнозування.
46. Інтуїтивні та формалізовані методи прогнозування.
47. Сутність взаємозв'язку інновацій та соціального опору.
48. Соціальний опір у процесах впровадження інновацій.
49. Напрями оптимізації взаємозв'язку інновацій та опору.
50. Теоретичне осмислення прогнозного сценарування та особливості сценарного підходу.
51. Сміслові складові сценарного прогнозу.
52. Методологічні засади стратегічного сценарування.
53. Специфіка методики і алгоритмів застосування методу сценаріїв.
54. Система FAROUT як методологія комплексування стратегічного прогнозування.
55. FORESIGHT як соціальна технологія формування майбутнього.
56. Можливості та обмеження FORESIGHT-технології у стратегічному прогнозуванні.
57. Особливості застосування FORESIGHT досліджень у стратегічному прогнозуванні.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування – метод наукового пізнання, який передбачає вичленення окремих властивостей предмету дослідження, а також відсунення «за дужки» всього, що заважає дослідницькій роботі.

Аналіз – метод наукового пізнання, пов'язаний з розкладом предмету дослідження на окремі складові та пошуком зв'язків між ними.

Аналіз перехресного впливу – експертний метод, який передбачає якісний аналіз взаємозалежних факторів та розподіл імовірності та часу настання подій.

Антиципація – комплексне уявлення про предмет, яке формулюється попередньо до початку його пізнання.

Бенчмаркінг – системний та безперервний пошук найкращих зразків перспективного функціонування об'єкта аналізу та їх порівняння з його фактичним станом.

Вибірковий метод – метод наукового пізнання, який дозволяє зробити висновки про стан генеральної сукупності на основі дослідження вибіркової сукупності.

Вимірювання – метод практичного наукового дослідження, який передбачає фіксацію кількісних ознак об'єкту дослідження.

Громадянська непокора – акція супротиву учасників громадянського суспільства відносно наявного тренду управління соціальними процесами.

Гіпотеза – форма існування проблемного знання та метод формулювання і пояснення припущень у науково-дослідницькій роботі.

Густаторіальний канал – канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям смаку їжі.

Дедукція – умовивід, у якому відбувається перехід від знання загального до знання приватного.

Дескриптивне прогнозування – різновид прогнозування, що включає у себе орієнтир на передбачення розвитку об'єкта дослідження.

Довгостроковий прогноз – різновид прогнозу за часовою градацією, який передбачає визначення перспективного стану об'єкту дослідження на термін від десяти до тридцяти років.

Донаукове знання – сукупність практичних знань щодо існування в соціальному просторі, які виникли до наукової діяльності та розвивались поза нею.

Економетрична модель – модель дослідження, яка передбачає поєднання розмаїття взаємозв'язків між факторами та тенденціями.

Загальнонаукові методи пізнання – сукупність методів логічної побудови пошукової роботи, які визначають основну сутність та зміст дослідження.

Засоби наукової діяльності в соціальній сфері – це сукупність вироблених та апробованих інструментів, необхідних для пошуку об'єктивної картини соціального простору.

Ідеалізація – метод наукового пізнання, який характеризується приписуванням об'єкту дослідження непрактичних властивостей щодо приналежності до неіснуючого еталону.

Індекс людського розвитку – комплексний показник існування в країні, який включає такі характеристики, як рівень життя, освіти та довголіття громадян.

Індукція – умовивід, в якому відбувається рух від знання приватного до знання загального.

Інтерпретація – одна з фундаментальних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта, загальнонауковий метод з правилами перекладу формальних символів та понять на мову змістовного знання.

Інтуїтивне прогнозування – універсальний метод дослідження перспективного існування, який передбачається для складних випадків, що не вписуються у раціональний аналіз розвитку подій.

Канони інтерпретації – сукупність норм і правил пояснення та трактування результатів наукового дослідження.

Конвенція – це пізнавальна операція, яка передбачає введення норм, правил, знаків, лінгвістичних символів на основі домовленості та угоди суб'єктів пізнання.

Епістемологія інтерпретації – сукупність наукових поглядів, які розкривають місце інтерпретації в процесі впорядкування дослідницької роботи.

Етнометодологія – дослідження буденних норм та правил поведінки у повсякденній соціальній взаємодії.

Експеримент – метод науково-дослідної роботи та соціальної практики, який включає в себе створення контрольованих і керованих умов для проведення дослідження явища дійсності (окрім соціального експерименту).

Екзистенція – наявне буття людської особистості, яке актуалізовано інтенцією на постійний вибір напрямку та характеру його тривалості.

Естетизація – утворення функціональної форми існування соціосистеми.

Ефект Тамагочі – особливе психологічне явище, коли людина стає залежною від технологічного пристрою.

Ілюзія контролю – переоцінка здатності контролювати події, що впливає на викривлене бачення майбутнього існування.

Кінестетичний канал – канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям міміки, жестів та рухів тіла.

Когнітивне картування – методика аналізу тексту, яка дозволяє виявити структуру причинно-наслідкових зв'язків у судженнях в тексті та на цій основі зробити висновок про мислення їх автора.

Конвенціоналіст – розробник теорії пізнання, який визначає погодження (конвенцію) як домінуючу наукової практики.

Конкурентна стратегія – загальний напрямок діяльності, який передбачає досягнення порівняно бажаного стану існування у майбутньому.

Короткострокові прогнози – різновид прогнозу за часовою градацією, який передбачає визначення перспективного стану об'єкта дослідження на термін від одного до п'яти років.

Квантифікація – кількісне вираження якісних показників.

Методологія – сукупність інструментів для проведення науково-дослідної діяльності у встановлених логічних рамках науково-професійної діяльності.

Методологія наукового пізнання – сукупність прийомів і методів пізнання навколишнього світу на основі наявного наукового фундаменту.

Метод соціального пізнання – штучна сукупність норм і правил, які сприяють об'єктивному висвітленню суб'єкт-суб'єктних відносин у соціальному просторі.

Метод систем діаграм – метод розробки сценарію як визначення шляху розвитку організації через візуалізацію в системі діаграм.

Метод критичних полів – метод вивчення структури прийняття рішень у системі через пошук критичних точок в цьому процесі та реструктуризації конструкцій, що досліджуються.

Метод «заголовків газет» – метод розробки сценарію, в якому акцент робиться на запис і аналіз заголовків майбутніх подій.

Метод «логіки можливого розвитку» – метод сценарування, за яким розробник акцентує увагу на аналізі імовірних варіантів розвитку подій.

Механізм самоорганізації суспільства – механізм суспільно-державного управління, заснований на балансі секторів громадянського суспільства (держава, бізнес, громада).

Мовномисленнєва антиципація – сукупність пізнавальних інструментів, які підкріплюються попереднім осмисленням предмету до його пізнання.

Міра життя – універсальний показник якості життя людини в суспільстві, до якого спрямовується соціальна активність.

Надстрокові прогнози – різновид прогнозу за часовою градацією, який передбачає визначення перспективного стану об'єкта дослідження без встановлених темпоральних обмежень.

Наукова дисципліна – унікальний засіб поєднання пізнавальної та соціальної форми організації науки, що містить у собі передові знання про функціонування сфери людського життя.

Науково-технічні прогнози – різновид наукового прогнозу, який визначає перспективу еволюційного та революційного розвитку наукових досліджень, а також визначає стан та характер подальшої взаємодії «людина – техніка».

Наукові закони дослідження соціальної сфери – обґрунтовані твердження, які прийняті науковим співтовариством для встановлення порядку та правил аналізу актуального стану соціального простору.

Національна ідеологія змін – різновид ідеології держави, яка орієнтована на системне впровадження інновацій у соціальній сфері.

Нормативне прогнозування – різновид прогнозування, який включає у себе орієнтир на стандарти регулювання суспільних процесів.

Нейромаркетинг – комплекс маркетингового впливу на покупця, який містить в собі вплив на емоційні та поведінкові реакції на несвідомому рівні.

Об'єкт наукової діяльності у соціальній сфері – основний фокус наукового дослідження соціального простору, який виокремлено задля детального і системного вивчення.

Ольфакторний канал – канал передачі інформації, пов'язаний зі сприйняттям запахів як засобу виживання у навколишньому просторі.

Передбачення – різновид прогнозу, який спирається на зір як комплекс засобів для пізнання світу та утворення картини майбутнього.

Передчуття – зміна психологічного стану людини, пов'язана з очікуванням ще не пережитих подій.

Підхід «Простір вибору» – сценарний підхід, побудований на уявленнях про «неминуче» та «неможливе» майбутнє, які обмежують простір вибору.

Позанаукове знання – практичне знання щодо функціонування соціальних процесів, яке не систематизовано та не оброблено за допомогою наукової методології.

Поточні прогнози – різновид прогнозу, який передбачає аналіз досяжної перспективи та простягається на термін від однієї години до місяця. Поточний прогноз має найвищий рівень точності та важливості для виживання у мінливих умовах сьогодення.

Практика – цілеспрямована діяльність щодо підтримки та перетворення умов існування в світі.

Презентизм – підміна прогнозу діагностикою, яка виключає осмислення результатів дослідження розвитку майбутніх подій.

Природознавчі прогнози – різновид наукового прогнозу, який розкриває перспективний стан природного середовища в контексті взаємодії «людина – природа» та визначає основні умови подальшого людського існування.

Пророкування – випереджальне відображення у вигляді словесного опису майбутнього на основі закріпленої практики.

Прогнозні сценарії – варіанти розвитку подій у майбутньому, які складають основу відображення перспективи існування.

Псевдонаукове знання – сукупність теоретичної та практичної інформації, яка виникла на піку соціальної проблеми та виступає засобом її помилкового пояснення або вирішення.

Репрезентація – уявлення явища, що пізнається за допомогою посередників – моделей, символів, взагалі знакових, в тому числі словесних, логічних та математичних систем. Репрезентація є засобом винесення назовні моделі майбутнього як базової основи сподівання.

Репрезентація у Стародавньому Римі – платоспроможність вільного громадянина.

Репрезентація в правовій сфері – юридичне представництво однієї зі сторін суспільно-правових відносин.

Репрезентація у теорії пізнання – це представлення пізнавального явища за допомогою графіків, символів, схем та малюнків.

Середньострокові прогнози – різновид прогнозу за часової градацією, який передбачає визначення перспективного стану об'єкта дослідження на термін від п'яти до десяти років.

Соціальна сфера – сукупність інституцій, яка характеризує та задає умови життєдіяльності людини в соціальному просторі-часі.

Соціальна подія – маркер для фіксації виникнення та розвитку революційних змін у соціальному середовищі.

Соціальна цілісність – стан єдності учасників суспільних відносин, які готові підтримувати спільний соціальний простір.

Соціальний експеримент – метод інноваційної практичної діяльності в суспільному середовищі.

Соціологічний експеримент – метод наукового дослідження соціальних явищ та процесів.

Соціосистема – це засіб для організації існування розумних істот (людей).

Соціосистемне несвідоме – механізм управління в суспільній свідомості, який регулює існування розумних істот.

Спеціальні методи пізнання – сукупність методів дослідницької роботи, які необхідні для розв'язання конкретної соціальної проблеми.

Сталий розвиток суспільства – це процес реалізації концепції балансу потреб і інтересів, балансу різних поколінь людей в процесі суспільної взаємодії, що знайшло своє відображення у програмі розвитку ООН.

Смута – це стан суспільства, де покірність не відрізняється від бунту.

Суб'єкт-інтерпретатор – активний учасник роз'яснення наукового дослідження в процесі його презентації та засвоєння результатів.

Суб'єкт-об'єкт-суб'єктні зв'язки – повний комплекс взаємодії щодо участі індивіда у соціальних процесах.

Суб'єктно-орієнтована подія – це подія, яка спрямована на вплив на активного учасника перспективних суспільних відносин.

Суспільствознавство – широка науково-дослідницька діяльність, спрямована на оперативне, об'єктивне та доцільне висвітлення природи соціальних процесів та структур.

Спостереження в соціологічному дослідженні є початковою дослідницькою процедурою, яка передбачає цілеспрямоване дослідження предмету дослідження в умовах суспільного середовища, або в межах експерименту.

Соціальний опір – системна протидія учасників суспільних відносин щодо стану справ або розвитку подій у соціальному просторі.

Соціальні інновації – комплекс радикальних нововведень, які кардинально трансформують соціальну систему.

Синтез – метод наукового пізнання, пов'язаний з об'єднанням різних частин об'єкту дослідження у цілісну картину наукової роботи.

Сценарування – сукупність перспективних заходів, спрямованих на підготовку суб'єктно-орієнтованої події в суб'єкт-суб'єктних відносинах у рамках переосмислення подій у соціумі.

Суспільствознавчі прогнози – різновид наукового прогнозування, який передбачає визначення перспективи суспільного розвитку на встановлений період та відповідно до наявної наукової методології.

Суб'єкт наукової діяльності в соціальній сфері – активний учасник пізнавального процесу, який цілеспрямовано та професійно вивчає

специфічний соціальний процес або проблему.

Сценарні технології – сукупність засобів сценарного прогнозування, які дозволяють ґрунтовно сформулювати варіанти розвитку подій.

Сценарне прогнозування – різновид прогнозування, який передбачає розробку та аналіз імовірних планів розвитку подій у майбутньому.

Темпоральність – семантична категорія, яка охоплює всі існуючі часові виміри.

Універсальні методи пізнання – методи людського мислення, на яких побудована логіка пізнання буденної реальності.

Фаза розвитку – фаза розвитку соціальної системи, яка відображає сутність та специфіку процесу суспільного виробництва.

Фазовий перехід – криза соціальної системи, пов'язана з межами розвитку виробничих процесів у соціальному просторі.

Форсайт – сукупність методів експертної оцінки стратегічного розвитку суспільних відносин відповідно до їх потенціалу та перспективи.

Формалізоване прогнозування – є різновидом прогнозування, яке використовується для оцінки еволюційного розвитку суспільного середовища. Цей різновид прогнозування споріднений з інтуїтивним прогнозуванням.

Цінність в науковому дослідженні – позитивне значення дослідницької роботи, яке впливає на розвиток суспільства та науки.

Balanced Scorecard – технологія форсайт-дослідження, яка передбачає вимірювання результатів господарської діяльності компаній шляхом включення показників немонетарного характеру.

FAROUT – сукупність стратегічних методів прогнозування, які призначені для розгляду діяльності організації та аналізу ситуації з позиції ризиків та можливостей у майбутньому.

SWOT-аналіз – метод стратегічного прогнозування, який побудовано на аналізі внутрішніх (сильних та слабких сторін) та зовнішніх (можливості та загрози) в діяльності суб'єкта перспективних суспільних відносин.

PERT-метод – метод оцінки та аналізу програм шляхом створення «дорожньої карти» задля поступового просування до мети.

ЛІТЕРАТУРА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Основна

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник для бакалаврів, магістрів і аспірантів економ. спец. ВУЗів. Київ: АБУ, 2002. 480 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
3. Дембіцький С. Розробка соціологічних тестів: методологія і практика її застосування: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 304с.
4. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень : Навч. посібник. Київ: ЦНЛ, 2004. 212 с
5. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень: навч. посіб./ В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
6. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку/ [В.В. Микитенко, Ю.Б. Порохнявий, Д.О. Микитенко, С.М. Шкарлет, П.Д. Рогов, В.Ю. Худолей, І.М. Крейдич, І.М. Лицур, Л.І. Ільчук, А.О. Гаркуща, В.В. Корнеєв, Н.М. Шелудька]. Київ: Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Юрія Бугая, 2018. 1044 с.
7. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. та ін.]; за заг. ред. М.А. Лепського; 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.
8. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір/ За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
9. Хриков Є. М. Адаменко О. В., Курило В. С. [та ін.]. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
10. Шульга М.О. Метаморфози українського суспільства. Київ: ІС НАНУ, 2003. 261 с.

Додаткова

1. Лепський М.А. Метод «Прогнозування за аналогією». #GS Геополітичні студії. Робоча книга. Handbook #1/ М.А. Лепський, Н.В. Лепська, за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. 62 с.
2. Методичні вказівки з підготовки та проведення семінарських і практичних занять із навчальної дисципліни «Теорія управління соціальними процесами»: для студ. спец. «Соц. робота» спец-її «Управл. соц. процесами»/ Укл. О. М. Приймак. Запоріжжя: ЗНУ, 2005. 45 с.
3. Микешина Л.А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования:

учебное пособие/ Л.А. Микешина. Москва: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005. 464 с.

4. Морозов И.М. Природа интуиции /И.М.Морозов. Мн.: Университетское, 1990. 141 с.

5. Подольская Е. А. Управление социальными процессами: учебное пособие для студентов высших учебных заведений Харьков: Издательство НУА, 2007. 524 с.

6. Kemmis S., McTaggart R., Nixon Rh. The Action Research Planner Doing Critical Participatory Action Research. New York: Springer Science+Business Media Singapore, 2014. 206 p.

7. Myers D. G. Intuition: Its Powers and Perils. New Haven: Yale Nota Bene, 2004. 336p.

Інформаційні ресурси

1. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій/ уклад. В.М. Кислий. Суми: СумДУ, 2009. 13 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi20/0016708.doc> (дата звернення: 10.12.2018).

2. Приймак О. М. Управління соціальними процесами: методичні рекомендації до семінарських занять та виконання індивідуального завдання для студентів освітнього рівня «магістр» спеціальності «Соціальна робота» заочної форми навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 45 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2015/06/0036480.doc> (дата звернення: 13.12.2018).

3. Приймак О. М. Управління соціальними процесами: методичні рекомендації до семінарських занять та виконання індивідуального завдання для студентів освітнього рівня «магістр» спеціальності «Соціальна робота» денної форми навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 50 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2015/06/0036482.doc> (дата звернення: 11.12.2018).

4. Череп А. В. Методологія наукових досліджень: методичні вказівки до самостійної роботи студентів економічного факультету денної форми навчання. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. 48 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2011/05/0011245.pdf> (дата звернення: 25.03.2019).

5. Global Standards for Social Work Education and Training. URL: <https://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> (дата звернення: 25.03.2019).

6. Ethics in Social Work: Statements and Principles. URL: <https://www.iassw-aiets.org/archive/ethics-in-social-work-statement-of-principles/> (дата звернення: 25.03.2019).

7. Hackl P. New Generation of Data for Human Development. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/new-generation-data-human-development> (дата звернення: 31.03.2019).

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Масюк Олег Петрович

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Методичні рекомендації
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальність «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

Рецензент *О.В. Краснокутський*
Відповідальний за випуск *Т.І. Бутченко*
Коректор *К.М. Сорокіна*